

Pisatelj in kipar Tone Svetina

Ob desetletnici smrti

Deset let po odhodu pisatelja in kiparja Toneta Svetine vstopajo v naš spomin naša in najina srečavanja.

Blejske krajevne razmere in navade pred približno 80 leti so ljudi po vaseh medsebojno povezovala mnogo bolj od današnje predstave. Tako so potekala tudi naša osnovnošolska leta, kasneje pa so našo generacijo ločevala šolanja v Ljubljani, Kranju, na Jesenicah ali v Beljaku po letu 1941.

Prišli so vojni časi, krajevna, vaška zaprtost se je spremenila v široko paletu povezovanja.

Posebej mi je ostalo v spominu izredno prisrčno srečanje z leto dni starejšim, 18-letnim Tončkom.

Nekega jesenskega dne leta 1944, ko je Prešernova brigada križala pot II. brigadi narodne obrambe, sem v vedrem jutru zagledal od sonca zagorelega Tončka, ki me je veselo pozdravljajal, ko smo se iz nasprotne smeri s strunnimi koraki, enakomerno razmaknjeni med seboj, v vrstnem redu, približevali drugemu.

To prisrčno srečanje je spletlo med nama nevidno, nenavadno vez, ki jo poznajo in so jo doživljali le bojni tovariši, in je s presledki trajala vse do njegove zadnje bolezni. Prijateljstvo je oživelo zlasti po začetku mojega zdravniškega delovanja leta 1954 na Bledu. Vez je še poglobila njegova soproga Vera, gimnazijska sošolka moje življenjske družice. Okoliščine so me pripeljale še v krog pravih prijateljev, poleg Tončka še Pavla in Nika.

Sledili smo njegovemu literarnemu snovanju in ustvarjanju, ko se je pojavil v Planinskem vestniku z objavo svoje prve črtice, Nesreča v Triglavski steni, posvečene alpinističnemu prijatelju in pisatelju Bučarju, ki je tragično preminil v navezi z njim.

Leta 1957 je sledila izpovedna pripoved Lovčeva hči, posvečena očetu, dedu in sinu, da bi hodil po njegovih sledeh, in 50 letnici Slovenskega lovskega društva. Objavljal je tudi v slovenskem lovskem glasilu Lovec ter za novelo Špikova sled ter zanjo od LZS prejel njeno visoko priznanje.

Od leta 1951 do 1961 je v Lovcu in Planinskem vestniku izhajala zbirka avtobiografskih črtic, novel in povesti, ki jih je skupaj predstavil v knjigi Orlovo gnezdo. V avtobiografski povesti o ugaslem ognjišču opisuje nam, starejši generaciji, še poznanega Florjana-Svedrarja, ki je poslednja leta svojega življenja preživel v koči pod Babjim zobom. Z vso nežnostjo opisuje njegove privide, globoko potopljene v njegovem spominu, privide o zemlji, razriti od granat, o neskončno dolgočasnih poljih, polnih žičnih ovir, s krvjo oblitih truplih, naskokih divje

vpijočih mož, strelske vrste z golimi bajoneti, nepokošena polja, goreča naselja in prestrašene otroke s culami v rokah.

Florjan je postal samotar, kot dezertar se je skrival na Jelovici od leta 1916, ker ni več prenesel klanja in pobijanja soljudi za cesarja in kralja avstro-ogrske monarhije.

Poleg drugih je spoznal njegovega očeta, poklicnega lovca, in sina Tončka. Sledila so leta obiskovanja ter nastajajoče vezi med Florjanom in Tončkom do Florjanovega tragičnega konca, ko ga je zadela nacistična krogla. Ob zadnji uri se Florjan poslavlja od plahih senc,

Mladosti in od zgodaj umrle mame. Spomin mu je obudil njen smehljajoči se obraz in čiste žalostne oči. Videl jo je pred seboj, kakršno si jo je vse življenje želel in jo ljubil.

Knjiga Orlovo gnezdo je izšla v Kopru maja meseca leta 1963, opremil in ilustriral pa jo je akademski slikar Apollonio Zvest. Ugaslo ognjišče pa je doživelo še posebno izdajo, v kateri je morda najti del pisateljeva intime.

Leta 1965 je zagledala luč sveta že dolgo načrtovana Ukana, s katero je postavil spomenik gorenjskim in primorskim partizanom v boju za svobodo, v kateri se pripoved prepleta s filozofsko mislijo Friedricha Nietzscheja, ki ga v uvodu tudi navaja: »Kdor ni ptica, naj ne seda na robove prepada.«

Leta 1967 je izdal drugi del Ukane, leta 1968 sledi prevod prvega dela v srbohrvaščino, književno delo pa dopolni še s spomenikom padlim borcem 3. bataljona Prešernove brigade na Pokljuki. Že naslednje leto je izdelal spominsko ploščo jurišnemu bataljonu 31. divizije, ki so jo odkrili oktobra meseca v Žireh.

Leto 1970 je bilo za Toneta Svetina bogato dogodkov. V ljubljanski Mestni galeriji je razstavil svoja likovna dela na temo Nasilje in upor, izdal je 3. del romana Ukana, prejel Prešernovo nagrado za Gorenjsko, nagrado Prešernovega sklada SR Slovenije ter bil sprejet pri Titu, kateremu je poklonil trilogijo Ukana.

Leta 1971 je svoje skulpture razstavljal v radovljiški graščini in v Vili Bled ter končal in postavil spomenik padlim borcem v Križah pri Trziču. Novembra meseca je izšel prevod prvega in drugega dela Ukane v ruščini ter priredba Ukane za otroke v Pionirskem listu z ilustracijami akademskega slikarja Štefana Planinca.

Z Zvezo prijateljev mladine Slovenije je izdal kroniko NOB v blejski in bohinjski kotlini pod naslovom Rdeči sneg Triglava, v posebni izdaji pa so izšli tudi njegovi eseji o porazih in zmagah.

Leta 1972 so sledili nadaljevanje tedaj že znamenitega romana Stena in razstava njegovih skulptur na Bledu, v Novi Gorici in Kočevju. To leto je ČZP Komunist izdalo posebno edicijo

s fotografijami Svetinovih kipov in skulptur z njegovim poetičnim opisom, prevedeno v nemščino, angleščino, italijanščino in srbohrvaščino, z naslovom »Poezija upora«.

Leta 1973 je izšel ponatis romana Stena v celoti, za kar je prejel Cankarjevo zlato plaketo in od Planinske zveze Slovenije zlato plaketo Triglava. V tem letu je dr. František Bernhard prevedel Ukano v češčino, Tone je z delom na plastiki »V borbi in delu« v tovarni Almira v Radovljici in postal častni član te tovarne. Udeležil se je tudi razstave likovnih samorastnikov v Trebnjem ter tu v spomin Gubčeve brigade postavil 7 metrov visok spomenik iz 150 pušk, 20 mitraljezov in 2300 drugih delov orožja.

Leta 1974 je Prešernova družba izdala razširjen avtobiografski roman Ugaslo ognjišče, ki je bil kot novela že pred tem objavljen v zbirki Orlovo gnezdo.

Desetega. maja leta 1975 je bila slavnostna uprizoritev Ukane v slovenskem narodnem gledališču Drama, odkrili pa so tudi spomenik Borbi na Poreznu, v Domžalah pa spominsko znamenje Borbi in delu. Še istega leta je sledila razstava njegovih likovnih del v Slovenskih Konjicah.

Leta 1979 mu je delovna organizacija Sava podelila zlato značko ob odkritju spominske plošče slovenskim puškarjem.

Naslednje leto so v Dnevniku pričeli z objavljanjem romana Volčiči, kjer opisuje otroke s Kozare, njihovo trpljenje in vse grozoto bratomorne vojne.

Leta 1992 je izdal knjigo Vojna proti vojni ter roman v dveh delih Med nebom in peklom.

Naslednje leto je na Kozari postavil 4,5 tone težak spomenik, sestavljen iz delov starega orožja in spomenik na Jokinem brdu, v zaselku Peječi, posvečen otrokom Kozare, ki se niso vrnili iz vojne.

V letu 1984 je zaključil četrti del romana Ukana, v naslednjih letih pa roman Ljubezen-trojanski konj in črtice V kraljestvu Zlatoroga. Sledila je filmska uprizoritev romana Volčiči.

Na koncu površnega pregleda njegovega opusa je prav, da omenim oziroma ponovim nekaj njegovih misli iz romana Stena in navedem nekaj njegovih družbenih dejavnosti, zlasti v društvu za varstvo okolja takratne občine Radovljica, delovanje v republiškem odboru za varstvo otrok ter njegovo delo glavnega in odgovornega urednika revije Lovec.

Takratno Društvo za varstvo okolja je dokazano preprečilo zaježitev doline Radovne, kar so načrtovalci smatrali kot nujno potrebno za zagotovitev vršne energije, pogojevano z obratovanjem nuklearne elektrarne v Krškem, kar je le primer uspešnega delovanja tega društva, da ne omenim uspešno prizadevanje proti zaježitvi Tare in dela Soče.

Ko je leta 1955 brskal po »sledovih boja«, kar je bilo objavljeno v Planinskem vestniku, se je pravzaprav poglobljajal v zgodovino. Obhodil je hribe od Soče do Save, v njem se je nabirala kakor za jezom reka, Ukana, borba Gradnikove brigade, upor pod Triglavom in še na lovskih poteh ga je spremljala misel na Prešernovo brigado, kot je zapisal pisatelj Tine Orel. Posegel je v planinsko problematiko, ki je razburkala slovensko javnost (Planinski vestnik 1959), kjer se je zavzel za duhovne vrednote alpinizma. Piše: spreminjanje življenja s hlastanjem za vtisi in stvarmi, s posledicami življenja v asfaltni džungli ni tuje, saj se svetovna moralna kriza in zatohlo vzdušje čuti tudi pri nas. Oboževanje materialnih ugodnosti, hedonistično uživanje in apatičnost do družbenih vprašanj. Ali je naključje, se je spraševal, da družba skrbi za potrebno razvedrilo, kljub temu pa se nas prijema ubijajoča osamljenost sredi kroga prijateljev. Tu misli na ljudi, ki jim gore ne bodo dale nič. Pokazale jim bodo hladno obličje, ko se z žičnico potegnejo na kakršenkoli hrib, prihajajo pa v gore s praznim srcem v gore in odhajajo z gora s praznim srcem.

Roman Stena je posvetil velikemu slovenskemu alpinistu Jožu Čopu, njegovim prijateljem, dr. Klementu Jugu, ki so iskali svoje sanje, nekateri pa svojo smrt. Potrjevali niso samo sebe, v njih je žarela misel, da odkrivajo v stenah slovenske smeri v slovenskih gorah Slovenci.

Posebna Svetinova izpoved je v njegovi pesmi Steber hrepenenja:

Temine duha hranijo
drzne s krvjo upanja,
v prepad začetka
so skrite niti konca.
Potujemo za sledjo svetlobe
k vrhovom gora
v noči
neodkritih obal,
zazreti jih enkrat samkrat
in umreti
je bolje
kot jih nikoli ne videti.

Šele beseda, zapisana o dejanju, jamči trajnost, je Tone Svetina večkrat zapisal. Tone jo je udejanil v svojih romanih, črticah in v svojih likovnih delih, v času, ki naši generaciji niso bili prijazni.

Na njegovem domu so se srečevali prijatelji, umetniki, pisatelji, politiki, generali, filozofi in sociologi. Zapisoval si je modre misli, obiskovalci so mu jih zapustili zapisane v njegovi

knjigi obiskov. Bil je večstranski, aktivno je sodeloval v društvu za varstvo okolja in sodeloval v PEN klubu. Čeprav je bil slovenski PEN kluba ustanovljena že leta 1926, so bila za tiste čase blejska srečanja prelomnega pomena.

Častno je bilo biti njegov sopotnik v tistih dneh, v tistih časih, čeprav je imel vsak načrtano svojo, samo svojo življenjsko pot.

Ko so se nam na tej poti vrata sreče zapirala, so se nam drugje odpirala. Toda ljudje smo čudni, tako dolgo zremo v zaprta vrata, da ne opazimo tistih, ki so se odprla, če parafraziram Heleno Keller.

Sloveniji in Bledu je Tone Svetina poklonil svoje življenjsko delo, zato bo ostal prisoten ne samo med nami in v naši domovini, temveč tudi širše.

Dr. Borut Rus,

Govor na spominskem srečanju v Knjižnici Blaža Kumerdeja Bled, 19. decembra 2008